

ПЛЕНУМ НАУКОВОЇ РАДИ “УКРАЇНСЬКА МОВА” УКРАЇНСЬКА ЛЕКСИКОГРАФІЯ ТА ЛЕКСИКОЛОГІЯ: ПРОБЛЕМИ, ЗАВДАННЯ

10–11 листопада 2011 року відбувся Пленум Наукової ради України на тему “Українська лексикографія та лексикологія: проблеми, завдання”. Місцем проведення Пленуму обрано Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя. У засіданні взяли участь члени Наукової ради та завідувачі, професори кафедр української мови вишів багатьох міст України: Тернополя, Харкова, Івано-Франківська, Львова, Рівного, Кам’янця-Подільського, Луганська, Полтави, Чернівців, Кривого Рогу, Ніжина, Києва.

Відкрив зустріч ректор Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя д. політ. наук, проф. **О.Д. Бойко**, який у вступному слові ознайомив присутніх з історією університету, зокрема з його традиціями, що слугують підмурівком цього одного з найкращих і найдревніших вишів України. Поєднавши ці традиції, на думку ректора, з науковими ідеями можна вийти на новий виток державного науково-освітнього розвитку.

Розпочав наукову частину засідань Пленуму директор Інституту української мови НАН України, д. ф. н., проф. **П.Ю. Гриценко** доповіддю “Словники у контексті сучасного культурного розвитку”. У виступі зосереджено увагу на історико-лінгвальній цінності словників, зокрема на повноті відтворення об’єкта лексикографування, на відповідності словника адресату, адже кожен час вимагає своїх словників. Доповідач також наголосив на мовній нормі, що має значну периферію, на межах нормативності, функціонально-обмежувальних ремарках, які вимагають перегляду, діалектизмах, що проходять свою атестацію у художньому дискурсі. Чи тільки та лексика, яка вже усталена, має бути в словнику?

Чи ми повинні думати про розширення лексику літературної мови? – питання, які потребують свого вирішення вже сьогодні. І роботи в цій царині дуже багато. Новий імпульс, на думку П.Ю. Гриценка, повинна отримати лексикографічна критика. Якщо будемо глухими до тих словників, які виходять зараз, ми будемо показувати їх непотрібність, зокрема консервувати ті недоліки, які в них є. Доповідач звернув увагу на дотриманні наукової етики, без якої неможливим є подальший успішний розвиток словникарства і мовознавчої науки.

У доповіді к.ф.н., завідувача відділу ... **І.С. Гнатюк “Російсько-українські словники в світлі сучасної лексикографічної практики”** наголошено, що в українському мовознавстві першорядне місце з-посеред лексикографічних праць здавна займали перекладні двомовні словники. Значну увагу приділено чотиритомнику “Російсько-українському словнику” – фундаментальній багаторічній праці колективу лексикографів різних поколінь Інституту української мови НАН України. Перший том цього видання побачив світ у 2011 р. Автори намагалися найповніше охопити сучасний лексичний склад російської та української мов, врахувавши здобутки кращих лексикографічних видань, істотно оновити й доповнити його та забезпечити відповідність лексико-стилістичним нормам російської та української мов, подати семантично та стилістично адекватні переклади. Виконуючи своє безпосереднє призначення посібника для перекладу лексико-фразеологічних засобів російської мови на українську, Словник паралельно виконуватиме роль надійного довідника з багатьох складних питань слововживання, граматики, правопису й акцентології двох мов. Зіставлення російської та української мов у чотиритомнику в усьому їх стилістичному багатоманітті допоможе глибшому вивченню цих мов і досконалішому володінню ними. Отже, зібраний і систематизований у Словнику багатий лексикографічний матеріал російської та української мов дасть змогу використовувати цю працю не лише в науково-дослідній та практично-перекладацькій діяльності, а й у навчально-освітній роботі, сприятиме збагаченню словникового запасу, виробленню умінь і навичок користування лексикографічними виданнями, слугуватиме солідною базою для створення словників і довідників наукового та практичного призначення. Без сумніву, видання “Російсько-українського словника” у чотирьох томах сприятиме розвитку національної культури українського народу, розширенню сфери вживання української мови як державної, розвитку національного та культурного інформаційного простору.

Д.ф.н., проф. **К.Г. Городенська** у доповіді “**Грамматичні характеристики у словниках української мови**” зазначила, що проблема граматичного опрацювання реєстрових одиниць (причому в різнотипних словниках) була однією з найдискусійніших і найскладніших. Зокрема, досі не розв’язано питання про потребу використання граматичних характеристик слів у тлумачному словнику. сучасній лексикографічній практиці відомий (і вже використовується) новий спосіб подання граматичної інформації до словникової статті. Суть його полягає в тому, що в словниковій статті замість переліку граматичних (відмінкових чи

особових) форм ставлять цифру, яка є номером відповідної парадигми відмінювання або дієвідмінювання, поданої в кінці словника (у формі таблиці). Звертаючись до зразків парадигм відмінювання чи дієвідмінювання, користувач докладніше, ширше, глибше освоюватиме граматичний аспект української лексики, менше помилятиметься у творенні відмінкових або особових чи способових форм. Безперечно, подання повної інформації про відмінювання та дієвідмінювання словникових одиниць не вичерпає всіх проблем, пов'язаних із їхнім граматичним опрацюванням. Окремої уваги заслуговує аналіз синтаксичних характеристик словникових одиниць, які сприяють виразнішому з'ясуванню їхніх значень та особливостей функціонування у мові. Це — граматичні позначки у формі питань непрямих відмінків, що вказують на синтаксичну сполучуваність слова, зокрема на особливості його керування; родові позначки, подані біля іменників, переважно іншомовного походження, з подвійним родом, зі спільним родом, родова належність яких визначається статтю позначуваної істоти біля невідмінюваних іменників, кількість яких невпинно зростає. Узагальнюючи аналіз проблем, що стосуються словозмінного опрацювання словникової одиниці в тлумачному та орфографічному словниках, К.Г. Городенська пропонує в обох типах словників розширити обсяг граматичної інформації, пов'язаної з відмінюванням одиниць іменних частин мови та дієвідмінюванням дієслів, і подати її у формі повних парадигм, доданих до словників, а у словниковій статті залишити біля лексичної одиниці тільки номер відповідної парадигми. Таке розширення сприятиме насамперед універсальності інформації словникової статті, що відповідає традиції світової та української лексикографії. Крім цього, у користувачів тлумачного словника формуватиметься комплексне сприймання семантичних та граматичних характеристик словникових одиниць, а для користувачів орфографічного словника граматична характеристика слугуватиме основою правильного написання слів. Повнота реалізації параметра граматичної інформації в орфографічних і тлумачних словниках позитивно вплине на якість друкованої продукції.

Д.ф.н., проф. **Н.В. Гуйванюк** (доповідь “**Синтаксичний словник української мови**”) зацентувала увагу на концепції, структурі та основних лексикографічних параметрах “Словника синтаксем української мови”. Саме проблеми формалізації й типології явищ синтаксису зумовили потребу створення синтаксичних словників. Граматична лексикографія в Україні перебуває на початковому етапі розвитку, проте маємо певні успіхи (“Грамматичний словник сполучників” (Катерина Городенська), “Словник приєменників” (колектив авторів на чолі з Анатолієм Загнітком), робота над Словником керування (відділ граматики української мови Інституту української мови НАН України). Колектив науковців Чернівецького університету працює над “Словником синтаксем”. Відомості про структуру, семантику та функціональні особливості синтаксем тісно пов'язані з питанням про предмет та об'єкт синтаксису. Визначення вихідного поняття, першоелемента різних синтаксичних побудов, самостійної мінімальної конструктивної

(конститутивної) одиниці — одна з основних умов існування синтаксичної теорії. Концепція словника підказана “Синтаксичним словником” Г. О. Золотової (1988), метою якого було створення репертуару елементарних одиниць синтаксису в російській мові. Проте останні напрацювання в галузі функціонального синтаксису української мови (І.Р. Вихованець, К.Г. Городенська, А.П. Загнітко, М.І. Степаненко, М.В. Мірченко, Н.В. Гуйванюк, О.В. Кульбабська та ін.) дають підстави переглянути цю концепцію, доповнити її та змінити структуру синтаксичного словника, випрацювати дещо інші лексикографічні параметри системного опису синтаксем.

У доповіді д.ф.н. проф. **Г.М. Вокальчук** “Сучасна українська авторська неографія” схарактеризовано здобутки й перспективи сучасної української індивідуально-авторської неографії, зроблено огляд спеціальних словників авторської неологічної лексики, розглянуто особливості лексикографічного опису авторських інновацій у словниках і словопоказчиках, поданих у додатках до кандидатських дисертацій, наголошено на необхідності здійснення лексикографічної експертизи в процесі формування реєстру авторських новотворів. Було зазначено, що за активної підтримки Інституту української мови НАНУ на Рівненщині функціонують 2 неографічні лабораторії — «Острозький неограф» Національного університету «Острозька академія» (з 2007 р.) та “NEOLEX-Рівне” Рівненського державного гуманітарного університету (з 2010 р.), одним із основних завдань яких є активне залучення філологічно обдарованого студентства й молодих дослідників до неолого-неографічних студій у галузі письменницької лексикографії. Діяльність лабораторій спрямовано передусім на формування електронного ресурсу «Словника авторських лексичних новотворів в українській поезії ХІХ — ХХІ століть», до реєстру якого має увійти не менше 10 000 одиниць, а також видання персональних словників українських поетів. Із 2008 року опубліковано 5 випусків збірників наукових праць лексикографічної серії «Українська індивідуально-авторська неографія», ізпоміж яких — Мовотворчість Павла Тичини у дзеркалі третього тисячоліття:[зб. наук. праць]; відп. ред. Г.М. Вокальчук. — Острог : НаУ “Острозька академія”, 2011. — 268 с. (Лексикографічна серія «Українська індивідуально-авторська неографія»; вип. 5). У випуску подано словник новотворів поета, що містить 1097 одиниць (укладач — О. В. Кирилюк, за ред. члена-кор. НАНУ, д. філол. н. С.Я. Єрмоленко, д. філол. н. Г.М. Вокальчук).

Д. ф. н., проф. **Колоїз Ж. В.** виступила з доповіддю “Оказіоналізми в лексикографії”, де репрезентувала історію фіксування регіональних утворень у вітчизняному мовознавстві, яке бере свої початки від ХІХ ст. і пов’язане передусім із так званими “кованими словами” та дискусією навколо них. Ідеться про тогочасну лексикографічну практику, початок помітного упровадження інноваційної лексики, створеної на “народній основі”. Акцентовано на тому, що відсутність в українській мові відповідників до реєстрових іншомовних слів спонукала авторів словників, здебільшого перекладних, до продукування

інновацій на основі наявних матеріальних репрезентантів і словотвірних потенцій. Проаналізовано здобутки вітчизняної індивідуально-авторської неографії, зокрема результати опрацювання поетичних неолексем, що значно активізувалися протягом останніх десятиліть. Схарактеризовано основні лексикографічні параметри словникових статей у неографічних доробках. Окреслено проблеми вітчизняної неографії, пов'язані з виробленням єдиних принципів укладання словників новотворів загалом та окремих авторів зокрема, з окресленням шляхів упізнання оказіональних сем.

Доповідь **“Мовна динаміка в словниках інтегрального типу”**, автори якої чл.-кор. НАНУ, д. ф. н., проф. **Н.Ф. Клименко** та д. ф. н., проф. **Є.А. Карпіловська** висвітлили проблеми лексикографічного моделювання змін у системі сучасної української мови. Такі зміни виявлено як у формі та семантиці окремих мовних одиниць, передусім слів, у їх стилістичному потенціалі, так і у відношеннях між мовними одиницями в складі різних лексичних комплексів: тематичних груп, лексико-семантичних полів, словотвірних гнізд і категорій. Розгляд мовних змін, або мовної динаміки в межах таких лексичних об'єднань, дає змогу осмислити тенденції сучасної мовної концептуалізації та категоризації світу в усьому спектрі їх виявів. Результати комплексного, системно-структурного вивчення мовної динаміки мають подавати словники інтегрального типу: тематичні, ідеографічні, семантичні. На відміну від словників диференційного типу одиницю їх реєстру становить не окрема мовна одиниця, а певний комплекс одиниць, пов'язаних парадигматичними, синтагматичними та епідигматичними відношеннями. У доповіді концепцію і шляхи створення словників інтегрального типу обговорено на прикладі словника концептуальних полів нової української лексики «Активні ресурси сучасної української номінації», роботу над яким завершує колектив співробітників відділу структурно-математичної лінгвістики Інституту української мови НАН України.

У науковій доповіді д. ф. н., проф. **В.В. Жайворонка** **“Українські лінгвокультурологічні словники”** порушено питання лексикографічного опису мовних знаків етнокультури. Наголошено, що підготовка словників етнологічного типу (профільних, етносимволів та ін.) вимагає вмінь комплексного опису етнокультурних концептів рідної мови. Такі словники, поєднуючи лінгвістичні й енциклопедичні, зокрема етнокультурні знання, здатні висвітлити етносимволіку багатьох реалій, що оточують людину, а також із більшою чи меншою вірогідністю її реконструювати. Словник як такий — це не лише те, що народ знає про світ, але й те, що він знає про самого себе, як він усвідомлює, з одного боку, себе в слові, а з другого, — яким він бачить свій внесок у світову культуру. Глобальні виміри сьогodнішньої цивілізації, доступність загальнолюдських культурних надбань аж ніяк не применшують ролі і значення глибинних культурних шарів кожного народу. Навпаки, порозумітися можна, лише добре знаючи і поважаючи не лише мову того чи того народу, а й ту чи іншу етнокультуру, відбиту передусім у слові, а, отже, й у словнику.

К. ф. н., старший наук. співробітник **С.О. Вербич** у доповіді “**Лексикографічне опрацювання українського топонімікону: традиції та сучасність**” зазначив, що в історії лексикографії виділяють два основні типи словників: мовні (ширше — філологічні), які подають різнопланові відомості про слово (семантика, граматичні характеристики, написання тощо) й енциклопедичні, що пропонують загальну змістову характеристику позначуваного певною лексемою поняття. У системі власних назв розрізняють два основні типи словників — *етимологічні* й *нормативні*. основну увагу автора зацентровано на підходах до лексикографічного опрацювання українського топонімікону, зокрема схарактеризовано українські (історико-етимологічні) словники топонімної лексики, які, на думку латвійської дослідниці В.Е. Стаймане, є найважливішими з-поміж решти, оскільки не лише з’ясовують етимологію тієї чи іншої власної географічної назви, але й відбивають її становлення в часопросторі, а також нормативні топонімні словники, покликані задовольнити запити користувачів щодо написання, деривації, словозміни питомих власних географічних назв або відтворення українською чужомовних топонімів. С.О. Вербич доходить висновку, що українська топонімічна лексикографія має свої традиції й представлена різними типами словників як тлумачно-енциклопедичних, так і нормативних, що цілком справедливо закріплює за нею своє окремішне місце в топонімічному словникарстві інших слов’янських країн.

У доповіді д. ф. н., проф. **В. В. Грещука** “**Про створення словника «Гуцульська діалектна лексика в українській художній мові»**” зосереджено увагу на тому, що гуцульська діалектна лексика неодноразово була предметом лексикографічного опрацювання. Перші ж словники гуцульських діалектних слів зазвичай містили етнографічні праці про гуцулів. Лексикографічне опрацювання гуцульської діалектної лексики як лексико-семантичної системи діалекту, що, як зазначив доповідач, триває і має завершитися створенням нового академічного словника гуцульських говірок, не виключає необхідності лексикографічного дослідження окремих аспектів гуцульського діалектного лексикону, які випадають із поля зору за традиційної лексикографічної репрезентації діалектної лексики. Словник “Гуцульська діалектна лексика в українській художній мові” задумано як лексикографічну працю, де буде зібрано і опрацьовано гуцульську діалектну лексику, використану в мові української художньої літератури XIX—XX ст. Необхідність і важливість такого Словника визначається кількома чинниками: існує потреба в довідникові, який допоміг би читачеві творів на гуцульську тематику з’ясувати семантику діалектизмів. Потреба зазначеного Словника визначається також значущістю для сучасної україністики відомостей про сегмент гуцульського діалектного лексикону, освоєного художньою мовою, про найрепрезентативніші семантичні й тематичні групи діалектизмів, про особливості й специфіку використання різними авторами в художніх текстах гуцульської говіркової лексики, про взаємодію української літературної мови і гуцульського діалекту, про введення діалектизмів у художній текст як

різновид контакту між діалектною і літературною формами української мови. Нарешті, планований Словник стане неоцінним джерелом при створенні повного гуцульського словника.

К. ф. н., старший наук. співробітник **Н.В. Хобзей** (**“Українська історична лексикографія”**) відзначила, що саме у відділі української мови Інституту українознавства у Львові в кінці 50-х років почалося відродження історичної лексикографії. Тезаурусом, який містить усі засвідчені у вибраному колі пам’яток слова, в тому числі й власні імена — географічні й особові назви, став «Словник староукраїнської мови XIV—XV ст.». Словник видано у 1977 — 1978 рр. у двох томах, і його автори (гол. ред. Лукія Гумецька) були відзначені першою академічною премією ім. І. Франка. Зазначено, що хронологічним його продовженням став «Словник української мови XVI — першої половини XVII ст.», який створять у тому ж відділі під керівництвом головного редактора Дмитра Гринчишина. Крім пам’яток світського характеру, для Словника розписано значну кількість релігійних текстів — Євангелія (у тому числі й так звані учительні), повчання, проповіді. Серед цієї літератури трапляється багато перекладів (наприклад, «Пісня Пісень», перекладена з чеської), а тому — а також відповідно до змісту творів — у них фіксується багато запозичень. Щоправда, іншомовні слова (переважно латинізми) часто вживають і в юридичних документах, і в науковій літературі (граматиках, травниках, словниках). Усі пам’ятки, на базі яких побудовано словник (а їх понад 3500 одиниць), зібрані в окремий том («Словник української мови XVI — першої половини XVII ст. Список використаних джерел». Львів, 1994). Такі джерельні нотатки до історичних словників мають суттєве значення і для української історіографії, і для загальнослов’янської, особливо для суміжних народів, історія яких тісно переплетена з українською. А самого Словника досі опубліковано 13 випусків. Всього ж передбачають 30 випусків Словника. Авторський колектив сподівається, що його праця стане в пригоді всім.

У доповіді **“Словник термінів міжнародної і національної безпеки: етапи формування робочого реєстру”** д.ф.н. **В.Л. Іващенко** проаналізовано один із етапів словникарської роботи — формування робочого реєстру вузькогалузевого словника, який має свої підетапи. Зазначено, що сьогодні в термінографії є актуальною проблема вироблення методичних рекомендацій та настанов щодо формування реєстрів словників різних типів. Запропоновано власну методику та проілюстровано її на прикладі укладання базового фрагмента робочого реєстру «Словника термінів міжнародної і національної безпеки». Закцентовано увагу на тому, що підготовчий етап передбачає з’ясування ієрархічного статусу задекларованих у назві термінопонять. Перший етап — це пошук визначень основного поняття «безпека» за фаховою літературою та їх аналіз. Другий етап — логічний аналіз основного (базового) поняття за процедурами інтерпретації та операціоналізації, що передбачають внесення та пошук центральних і ключових понять до основного (базового) поняття “безпека”, внесення їх до реєстру та роз-

роблення дефініції аналізованого поняття. Третій етап — аналіз опорних понять: “захищеність”, “захист” та ключових: “інтереси”, “загроза”, “школа”, “надзвичайна ситуація”. Четвертий етап передбачає встановлення системних відношень основного поняття “безпека” по вертикалі й горизонталі та внесення до реєстру, крім найближчого опорного синонімічного або родового поняття, супідрядних, суперечливих та підпорядкованих (видових) понять основного поняття. П’ятий етап — це пошук основних репрезентантів номенклатурно-термінотворчої (а отже, й системотворчої вартості опорного поняття (опорних понять) та внесення їх до реєстру. Зроблено висновок, що така поетапність укладання робочого реєстру «Словника термінів міжнародної і національної безпеки» допомогла сформуванню базовий фрагмент, до якого ввійшло 347 реєстрових одиниць. Наголошено, що наступний етап формування робочого реєстру вимагає розпрацювання понять “національна безпека” та “міжнародна безпека”.

У доповіді к.ф.н., проф. **Л. О. Симоненко** “**Українська перекладна лексикографія в контексті вимог сьогодення**” зроблено короткий аналіз розвитку української лексикографії, що уможливило виділити низку невирішених проблем, пов’язаних з укладанням термінологічних словників: розуміння обсягу і меж спеціальної лексики, визначення її основних лексичних одиниць (термін, номен, професіоналізм). Лишаються дискусійними питання розрізнення власне термінів та професіоналізмів, уведення останніх до реєстру словників та розроблення термінів-словосполучень, граматична та семантична характеристика термінів та ін. Для вирішення цих проблем потрібно створити методологічну базу та інструкцію до укладання термінологічних словників. Видані за роки незалежності нові й актуалізовані давніше укладені словники попри їхній різний обсяг і якість репрезентують великий за обсягом матеріал, демонструючи значні можливості української мови щодо найменування нових понять різних сфер знання, інтелектуальної діяльності.

Д.ф.н., проф. **Н. М. Сологуб** (“**Слово Олесея Гончара в лексикографії**”) зазначила, що однією з головних проблем сучасної української лексикографії є словники мови письменників. Такі словники мають важливе значення як для дослідження творчості окремого письменника, так і для дослідження історії української літературної мови, зокрема, мови художньої літератури. Словники мови письменників створюють насамперед на матеріалі творчості провідних письменників. В українській лексикографії найпомітнішим словником мови письменника є «Словник мови Т.Г. Шевченка». Назріла потреба підготувати і видати словники інших письменників. Доповідачка переконливо довела актуальність підготовки в наш час Словника мови творів Олесея Гончара. Цей письменник поєднав у своїй творчості давнє і сьогочасне. Мова його творів (і художніх, і публіцистичних) — потужний вияв української мови у просторі та часі і водночас вияв епохи, в яку він жив. Словник мови Олесея Гончара збагатив би уявлення про українську літературну мову, зокрема про мову художньої літератури. Н.М. Сологуб також коротко охарактеризувала типи Словників мови

письменників (повні Словники мови письменників (тлумачні), глосарії, індекси, конкорданси) і запропонувала лексикографувати мову художніх творів Олеся Гончара у формі конкордансу.

У доповіді **М.І. Степаненка “Олесь Гончар — історик і теоретик української лексикографії”** наголошено, що без найменших застережень Олеся Гончара можна назвати глибоким знавцем історії української лексикографії, який дав об’єктивну оцінку словниковій продукції, репрезентованій такими славетними іменами, як Борис Грінченко, Володимир Даль. За сприяння цього письменника належне визнання й підтримку одержав одинадцятитомний Словник української мови, виданий протягом 1970—1980 рр., — найповніше зібрання лексики і фразеології української мови, здійснене в ХХ ст. Олесь Гончар по праву належав до тих митців, які відчували тонкощі мови й могли передати їх у своїх творах, прагнули збагнути всі мовні секрети, надзвичайно вимогливо ставилися до власної мовотворчості, шліфували кожне своє слово. Досить часто О. Гончар розпоряджається мовними перлами, у яких — профіль та перипетії української духовності, трагізм нашої історії, занепокоєність застрашним днем, наші чесноти, вади, запас людської душі, багатий досвід предків і сучасників. Автор “Щоденників” подеколи вдається до філологічних експериментів, створює оригінальні індивідуально-авторські слова, вибудовує незвичні звороти. Саме в експериментуванні письменник убачає один із шляхів збагачення й оновлення мови. Говорячи про письменницьку майстерність автора “Прапорonoсців”, “Тронки”, “Собору”, “Твоєї зорі”, “Щоденників”, не можна не згадати того промовистого факту, що він дотримувався двох основних мистецьких правил: не перекручував історичних фактів і дбав про високу форму твору, тобто його мову, яка б емоційно впливала на читача, лягала йому на душу, просвітлювала його розум і почуття. Цілком природно слід сприймати те, що художній, публіцистичний контекст О. Гончара служить аргументованим і переконливим ілюстративним матеріалом для розкриття семної структури слів, їхньої граматичної природи, функціональних можливостей тощо у власне мовних, або лінгвістичних, словниках.

З доповіддю **“Проблеми лексикографічної інтерпретації експресивної лексики української мови”** виступила д. ф. н., проф. **Н.І. Бойко**. Вона зосередила увагу на особливостях лексикографічної інтерпретації експресивної лексики української мови, пов’язаних з її ремаркуванням у словниках, визначенням способів тлумачення експресивних значень, виявленням та встановленням ступеня інформативної достатності відповідного ілюстративного матеріалу. Експресивна лексика потребує значно більшої кількості ремарок, серед яких мала б бути і експр. (експресивне слово чи лексико-семантичний варіант). Репрезентація семантики експресивних лексичних одиниць у словниках передбачає використання різних методів і способів. До найважливіших належить описовий метод, який потребує використання формул на зразок “про людину, яка...”, “той, хто...”, “дуже...”, “виконувати якінебудь дії з особливою силою...” тощо. Сприяють лексикографічній інтерпретації синоніми та антоніми, дібрані до експресивних лексем,

семні конкретизатори експресивного значення, орієнтація на синтагматичні зв'язки та наявність/відсутність формальних показників експресивності. Особливо актуальною є проблема ілюстративного матеріалу, який повинен конкретизувати дифузність значення експресивної лексичної одиниці, розкривати її денотативний, конотативний та образний семантичні плани. Експресивна семантика лексем, належних до різних лексико-граматичних класів, передбачає як загальні, так і специфічні основи їхньої лексикографічної інтерпретації.

Із заключним словом про роботу Пленуму виступив директор Інституту української мови НАН України, д.ф.н., проф. **П.Ю. Гриценко**, який високо оцінив виголошені доповіді й наголосив на актуальності та перспективах окресленої проблематики.

У обговоренні доповідей узяли участь чл.-кор НАН України, д.ф.н., проф. **Н.Ф. Клименко**, д.ф.н., проф. **В.С. Калашник**, к.ф.н., проф. **Л.О. Симоненко**.

Підсумовуючи результати своєї роботи, Пленум прийняв ухвалу.

**Ухвала Пленуму Наукової ради “Українська мова”
на тему “Українська лексикографія та лексикологія:
проблеми, завдання” від 10–11 листопада 2011 р.**

Заслухавши доповіді провідних українських мовознавців, присвячені актуальним питанням сучасної української лексикографії та лексикології, учасники Пленуму відзначають, що за останнє десятиріччя помітно активізувалося лексикографічне опрацювання апелювальної, онімної, неологічної, діалектної та інших шарів лексики сучасної української мови. Вагомі здобутки має перекладна лексикографія, про що свідчать насамперед численні перекладні галузеві термінологічні словники, до видання яких долучилися українські лексикографи. Непересічною подією став вихід у світ першого тому “Російсько-українського словника,” укладеного співробітниками відділу лексикології та лексикографії Інституту української мови НАН України. З'явилися нові для української лексикографії типи словників, зокрема граматичні, словник інтегрального типу, лінгвокультурологічні словники, словники індивідуально-авторських утворень, вузькогалузеві словники.

Учасники Пленуму, узагальнивши спостереження дослідників за укладанням різнотипних новітніх словників, за спробами переглянути деякі засади лексикографічного опрацювання нової лексики, констатують, що українська теоретична лексикографія відстає від потреб сучасної лексикографічної практики. Очевидні порушення в реалізації багатьох складників, обов'язкових для параметричної системи словникової статті, передусім семантичного (добір нової лексики до реєстру), граматичного, стилістичного, ілюстративного та інших. Сьогодні гостро постали питання лексикографічної критики, яка б сприяла поліпшенню якості словникової продукції. Вдумливого, виваженого аналізу потребують стилістичні ремарки, зафіксовані насамперед у Тлумачному словнику української мови. Деякі галузі знань досі не мають тлумачних словників або вони укладені за авторськими вподобаннями. Низку проблем має сучасна термінографія.

У зв'язку з цим Пленум ухвалює:

Науковій раді “Українська мова” скоординувати зусилля фахівців Інституту української мови, Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України, кафедр вищих навчальних закладів України на подальше розпрацювання та вдосконалення теоретичних засад укладання новітніх словників.

Науковій раді “Українська мова” визначити пріоритетні напрямки лексикографічних досліджень, організувати розгортання цих досліджень в Інституті української мови та на кафедрах української мови. Матеріали й узагальнення цих досліджень надрукувати в серії видань “Українська лексикографія”.

Розширити використання на кафедрах вищів сучасних технологій опрацювання текстів для конвертування здобутої інформації в лексикографічний формат.

Звернути увагу завідувачів лінгвістичних кафедр вищів України на потребу розширення лексикологічних досліджень текстів для виявлення лексикону, не охопленого словниками, та встановлення динамічних процесів у семантиці.

Розвивати лексикографічну критику. Дати новий імпульс лексикографічній критиці.

Активізувати видання лексикографічних праць, зосередивши особливу увагу на електронних виданнях серії, фінансово доступних для студентів, аспірантів та широкої громадськості.

Провести конкурс між кафедрами української мови вищих навчальних закладів на кращу роботу з української лексикографії та лексикології.

Опрацювати пропозиції щодо укладання нових типів словників, принципів добирання реєстрових одиниць, переглянути аксіологічну норму.

Залучити провідних фахівців з кафедр української мови вищів України до проведення Міжнародної наукової конференції, присвяченої 90-річчю від дня народження Л.С. Паламарчука.

Науковій раді “Українська мова” опублікувати матеріали Пленуму окремим виданням.

Секретар Наукової ради “Українська мова”

Ніна Яценко

Nina Yatsenko (Kyiv)

A PLENUM OF SCIENTIFIC ADVICE “UKRAINIAN LANGUAGE”
UKRAINIAN LEXICOGRAPHY AND LEXICOLOGY: PROBLEMS, TASK
(Nizhyn. 10 – 11 November, 2011.)